

หลักสูตรท้องถิ่นเสริมศิลป์โนรา

ธรรมนิตย์ นิคมรัตน์*

บทนำ

ปัจจุบันระบบการศึกษามีการปรับปรุงหลักสูตร พัฒนาการเรียนการสอนไปตามนโยบายและแนวคิดของนักวิชาการทางการศึกษาของแต่ละยุคสมัย มีการปรับเปลี่ยนระบบการศึกษาให้แตกต่างไปจากระบบเดิม การปรับปรุงหลักสูตรซึ่งเป็นแนวคิดที่มีการเปลี่ยนแปลงที่เห็นได้ชัดก็คือ การจัดทำหลักสูตรท้องถิ่นเป็นนำความรู้หรือภูมิปัญญาที่มีการเรียนรู้หรือถ่ายทอดตามวิถีชีวิตในท้องถิ่น มาจัดเป็นระบบการเรียนการสอนในสถานศึกษา ตามช่วงชั้นนักเรียนระดับต่าง ๆ

หลักสูตรท้องถิ่นแต่ละโรงเรียนจะมีความสำคัญและแตกต่างกันตามอัตลักษณ์ของท้องถิ่น ดังนั้นความเหมาะสมที่จะนำไปจัดการเรียนการสอนนั้นขึ้นอยู่กับสังคมวิถีชีวิตของแต่ละชุมชน สถานศึกษาทางภาคใต้โดยเฉพาะจังหวัดสงขลาจะส่งเสริมภูมิปัญญาท้องถิ่น ซึ่งมีครูและอาจารย์นำภูมิความรู้ดังกล่าวมาเป็นแนวทางในการจัดทำหลักสูตรท้องถิ่นก็คือภูมิปัญญาพื้นบ้านเกี่ยวกับการแสดงโนราและหนังตะลุง

การแสดงโนราและหนังตะลุงนั้นจะมีองค์ความรู้ในศิลปะการแสดงอยู่มากมาย ผู้สนใจสามารถนำองค์ความรู้ดังกล่าวมาจัดทำเป็นหลักสูตรหรือหน่วยการเรียนรู้ในสถานศึกษาได้อย่างหลากหลายแต่การจะนำความรู้ดังกล่าวมาใช้ให้เกิดประโยชน์นั้นควรพิจารณาถึงแนวทางขององค์ประกอบต่อไปนี้

1. สถานภาพของโรงเรียนกับชุมชน
2. ความพร้อมของผู้บริหาร
3. กิจกรรมวัฒนธรรมในชุมชน
4. ศิลปินหรือนักแสดง
5. ความรู้ครูสายผู้สอน

* อาจารย์ประจำคณะศิลปกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยทักษิณ

จากความสำเร็จดังกล่าวสามารถเชื่อมโยงโครงสร้างแนวทางปฏิบัติได้ดังนี้

แนวคิดในแต่ละฝ่ายจะมีหน้าที่และความสำคัญในรายละเอียดซึ่งจะพิจารณาได้ดังนี้

1. สภาพภาพของโรงเรียนกับชุมชน ลักษณะของโรงเรียนจะอยู่ในระดับโรงเรียนขนาดใหญ่ ขนาดกลาง หรือขนาดเล็กนั้น สิ่งแวดล้อมของโรงเรียนจะต้องมีความสอดคล้องกับการเปิดหลักสูตรเป็น อย่างดี เช่น สถานที่ตั้งโรงเรียนอยู่ใจกลางชุมชน สะดวกกับการเดินทางไปมาของนักเรียน เมื่อมาร่วม กิจกรรมของหลักสูตร โรงเรียนและชุมชนมีความสัมพันธ์กันอย่างสม่ำเสมอ กรรมการสถานศึกษาได้รับการ ดูแลเอาใจใส่เป็นอย่างดี อาคารสถานที่เพียงพอสำหรับจัดกิจกรรม สามารถใช้พื้นที่ภายในและภายนอก โรงเรียนได้อย่างมีประสิทธิภาพ

2. กิจกรรมวัฒนธรรมในชุมชน ลักษณะของกิจกรรมวัฒนธรรม ขนบธรรมเนียมประเพณี งานรื่นเริงในชุมชน หมู่บ้าน ซึ่งโรงเรียนตั้งอยู่จะมีบทบาทต่อกิจกรรมของหลักสูตร เพราะถ้าหากผู้ปกครอง หรือบุคคลในชุมชนมีการอนุรักษ์ จัดกิจกรรมตามประเพณีอยู่เสมอ เมื่อโรงเรียนจัดกิจกรรมร่วมกับ ชุมชนจะได้รับการช่วยเหลือเป็นอย่างดี เพราะกิจกรรมชุมชนเห็นว่าเป็นตัวอย่างวัฒนธรรมภายนอกที่ เป็นแบบอย่างให้กับนักเรียนในการทำกิจกรรม แต่ถ้าหากสภาพสังคมภายนอกโรงเรียนไม่มีการสนับสนุน กิจกรรมวัฒนธรรมก็จะเกิดอุปสรรคในการปฏิบัติตามกิจกรรมหลักสูตร

3. ความพร้อมของผู้บริหาร ผู้บริหารจะเป็นผู้อำนวยการ อาจารย์ใหญ่หรือครูใหญ่ ถ้าหากมี ความสนใจในกิจกรรมการเรียนการสอนของหลักสูตรท้องถิ่นจะเป็นกำลังสำคัญอย่างหนึ่งที่ขับเคลื่อนให้ กิจกรรมต่าง ๆ พัฒนาอย่างรวดเร็ว เพราะในการจัดทำหลักสูตรจะต้องดึงเอาความรู้จากผู้เชี่ยวชาญด้านต่าง ๆ หรืออาศัยความร่วมมือจากฝ่ายต่าง ๆ ผู้บริหารจะต้องลงมาคอยช่วยเหลือสนับสนุนความต้องการของครู หรือนักเรียน ถ้าหากผู้บริหารไม่มีความพร้อมหรือไม่เห็นความสำคัญก็จะทำให้เกิดอุปสรรคในการทำงานแก่ผู้ ปฏิบัติกิจกรรม

4. **ศิลปินหรือนักแสดง** ในที่นี้จะหมายถึงศิลปินแขนงต่าง ๆ ซึ่งมีอยู่ในชุมชนหรือผู้สนใจทางศิลปการแสดงพื้นบ้านของชุมชน ศิลปินในชุมชนโดยปกติเมื่ออยู่ในวัยหนุ่มสาวจนถึงอายุกลางคน จะมีการในการแสดงตามสถานที่ต่าง ๆ อยู่สม่ำเสมอ แต่ถ้าหากอาวุโส ภาระงานด้านการแสดงจะน้อยลงจะมีโอกาสในการทำกิจกรรมเผยแพร่ความรู้แก่นักเรียน สำหรับศิลปินที่มีความรู้ด้านการแสดงในเขตพื้นที่ใกล้เคียงกัน สามารถขอความอนุเคราะห์ด้านความรู้ต่าง ๆ และสร้างเครือข่ายสัมพันธ์กันได้

5. **ความพร้อมของครูสายผู้สอน** ครูจะเป็นผู้ที่ใกล้ชิดกับนักเรียน ครูจะต้องมีความรู้ด้านศิลปะการแสดงพื้นบ้านพอสมควร ถ้าหากครูมีความรู้ไม่เพียงพอจะต้องชวนหาความรู้ และรู้จักพึ่งพาตนเองในอันดับแรก ต่อมาต้องค่อย ๆ ขยับขยายขอความช่วยเหลือจากศิลปินในชุมชน ครูจะต้องมีมนุษยสัมพันธ์ทั้งภายในและภายนอกโรงเรียน ครูจะต้องใช้เวลาและเสียสละในการศึกษาหาความรู้ และสอนนักเรียนได้อย่างทั่วถึง สามารถช่วยเหลือและส่งเสริมนักเรียนซึ่งมีความสามารถโดดเด่นและจัดกิจกรรมเสริมหลักสูตรอยู่สม่ำเสมอ รู้จักนำเทคโนโลยีสมัยใหม่มาช่วยพัฒนาการเรียนการสอนทุกรูปแบบ

เมื่อพิจารณารายละเอียดต่าง ๆ เพื่อศึกษาแนวทางแล้วจะต้องมีความรู้ในองค์ประกอบการแสดงเป็นอย่างดี จึงสามารถแจกแจงแนวความคิดเพื่อสร้างเป็นหลักสูตร การจัดทำหลักสูตรโดยทั่วไปนั้นจะต้องคำนึงถึงช่วงชั้นของนักเรียนในการนำความรู้ไปจัดกิจกรรมการเรียนการสอน จากประสบการณ์ของการสอนโนราให้กับนักเรียนในระดับประถมศึกษา มัธยมศึกษา และอุดมศึกษา ในรอบ 20 ปีที่ผ่านมา ระดับช่วงชั้นของการเรียนจะแตกต่างกัน

ตารางเปรียบเทียบช่วงชั้นระดับการเรียน

แบบเดิม	แบบใหม่
ช่วงชั้นที่ 1 นักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 1 – 2	ช่วงชั้นที่ 1 นักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 1 – 3
ช่วงชั้นที่ 2 นักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 3 – 4	ช่วงชั้นที่ 2 นักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 4 – 6
ช่วงชั้นที่ 3 นักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 5 – 6	ช่วงชั้นที่ 3 นักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 1 – 3
ช่วงชั้นที่ 4 นักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 1 – 3	ช่วงชั้นที่ 4 นักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 4 – 6
ช่วงชั้นที่ 5 นักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 4 – 6	

จากการทดลองสอนการแสดงโนราห์ทั้งด้านทฤษฎีและปฏิบัติ ช่วงชั้นนักเรียนที่สมควรจะได้เริ่มสอนให้ได้รับความรู้ตามครูผู้สอนได้อย่างมีประสิทธิภาพนั้นนักเรียนควรอยู่ในช่วงชั้นประถมศึกษาปีที่ 3 นักเรียนจะมีความพร้อมทั้งทางสรีระของร่างกายและสามารถรับการถ่ายทอดความรู้ต่าง ๆ ได้อย่างรวดเร็ว ครูสามารถจัดกิจกรรมถ่ายทอดรูปแบบการเรียนการสอนขั้นพื้นฐานได้อย่างมีประสิทธิภาพ

สำหรับเนื้อหาด้านการแสดงพื้นบ้านโดยเฉพาะการแสดงโนราห์นั้น สามารถศึกษาค้นคว้าได้หลากหลาย ไม่มีที่สิ้นสุด ความรู้ที่สำคัญพอที่จะเป็นแนวทางในการนำไปจัดเป็นหลักสูตรท้องถิ่น เพื่อให้ นักเรียนสามารถฝึกปฏิบัติ รำ ร้อง และแสดงโนราได้อย่างสวยงามถูกต้อง และมีความเข้าใจอย่างลึกซึ้ง ได้แก่ แนวความรู้ดังต่อไปนี้

1. ตำนานโนรา
2. การจัดทำของโนรา
3. ศัพท์เฉพาะของโนรา
4. การตัดร่างกาย
5. จังหวะพื้นฐานของโนรา
6. การรำเพลงโค
7. การรำบทครูสอน
8. การรำบทสอนรำ
9. การรำบทประณมแบบย่อ
10. การรำทำสิบสอง
11. การรำบทประณมแบบเต็ม
12. การร้องกลอนประเภทต่าง ๆ

13. การนาตพราน

14. องค์ประกอบการแสดงโนรา

15. การแต่งกายโนรา

16. การทำเครื่องแต่งกายเบื้องต้น

จากองค์ประกอบความรู้ดังกล่าว สามารถวางแผนเนื้อหาให้เหมาะสมกับผู้เรียนได้ดังนี้

ช่วงชั้นที่ 1 ระดับประถมศึกษาปีที่ 1 – 3 ควรจะได้เรียน

1. นิทานตำนานโนราโดยการเล่าเรื่องมีตัวละคร ภาพประกอบ หรือเป็นวีซีดี ละครโนรา เพื่อให้ นักเรียนได้รู้จักตัวละคร เกิดความสนุกสนาน มีการทัศนศึกษาแหล่งกำเนิดโนราตามตำนานและข้อสันนิษฐาน เช่น ตำบลท่าแค แลคมพรหมเทพ เกาชัน จังหวัดพัทลุง และจังหวัดสงขลา

2. จังหวะพื้นฐานของโนรา เนื่องจากการแสดงโนราเป็นเรื่องของลีลาและจังหวะเป็นสำคัญ การ ให้นักเรียนรู้จักและคุ้นเคยกับจังหวะพื้นฐานแบบต่าง ๆ ได้อย่างคล่องแคล่ว ทำให้การฝึกโนราสามารถทำได้ รวดเร็วมายิ่งขึ้น อุปกรณ์การทำจังหวะอาจจะใช้การออกเสียงหรือใช้ทับหรือกลองเพียงอย่างเดียวอย่างใดอย่างหนึ่งมา ประกอบการเรียนการสอน หรืออาจจะมียุติวิธีสาธิตการทำจังหวะพื้นฐานแบบต่าง ๆ

3. การซัดท่าของโนรา เป็นการเรียนรู้และเข้าใจเกี่ยวกับลักษณะการใช้วงมโหรี วงแขม และการ ใช้ฮ้อยวะส่วนต่าง ๆ ของร่างกายในการเคลื่อนไหว เช่น การยกขา การนั่ง ควรจะมีวิธีรูปแบบการจัดร่างกาย ให้สวยงามเหมาะสมกับบุคลิกผู้รำแต่ละคน

4. การดัดร่างกาย เป็นการเข้าสู่พื้นฐานการฝึกหัดที่จะต้องใช้ความอดทน ความแข็งแรง และ ความพยายามของผู้เรียน การดัดมือ แขน ขา และหลัง จะทำให้ผู้รามีลีลาเหมาะสม สวยงามในการรำ โนราและสามารถแก้ไขข้อบกพร่องของผู้เรียนได้

5. คัพทเฉพาะของโนรา เป็นการเรียนรู้เกี่ยวกับการฝึกหัดท่ารำเบื้องต้น ซึ่งมีความจำเป็นและ จะต้องรู้จักใช้ท่าในการรำโนรา คล้ายกับการเรียนนาฏยศัพท์ของนาฏศิลป์ไทย คัพทเฉพาะของโนราจะมี ประโยชน์ในการสร้างพื้นฐานของท่ารำที่ดีให้กับผู้เรียน

6. การรำเพลงโค เป็นการฝึกรำเบื้องต้นในลีลาต่าง ๆ ท่ารำยากหรือง่ายขึ้นอยู่กับวัยและ ความสามารถของผู้รำ การนำท่าต่าง ๆ มาเรียงร้อยให้เป็นกระบวนการรำจะต้องสอดคล้องและสัมพันธ์กับ จังหวะ

7. การรำบทครูสอน เป็นการฝึกรำประกอบเนื้อร้องเบื้องต้น เน้นการทรงตัวในการนั่งรำเป็นสำคัญ นักเรียนจะรู้จักท่ารำ ความหมาย เนื้อร้อง การร้องรับของนักดนตรี

ช่วงชั้นที่ 2 ระดับประถมศึกษาปีที่ 4 – 6 ช่วงอายุดังกล่าวนักเรียนผ่านกระบวนการฝึกพื้นฐานการร่ำมาเป็นอย่างดี รู้จักจังหวะท่ารำ บทร้อง ควรจะได้รับการเรียนการสอนเรื่องต่อไปนี้

1. การร่ำบทสอนรำ จะเน้นการทรงตัวในการยืนรำ การชดท่ารำในรูปแบบต่าง ๆ ตามเนื้อร้องและความหมายของท่ารำ มีการใช้ท่ารำประกอบผู้รำคนอื่น คือ ต้องมีคู่รำ จะรำเดี่ยว หรือรำเพียงคนเดียวจะไม่เกิดความสวยงาม

2. การร่ำบทประถม (แบบย่อ) เป็นการรำซึ่งมีลีลาท่าหลากหลายใช้ผู้รำตั้งแต่ 4 คนขึ้นไป มีการจัดรูปแบบกระบวนการรำตามเนื้อร้อง ซึ่งได้มีการคัดเลือกเพียงบางส่วนมาเรียบเรียงและเชื่อมโยงท่ารำให้ต่อเนื่องเหมาะสมกับเวลาและวัยของผู้เรียน

3. การรำท่าสิบสองหรือการรำสิบสองท่า เป็นการฝึกอีกรูปแบบหนึ่งซึ่งจำเป็นต้องใช้ในตอนจบของกระบวนการรำแต่ละชุด ซึ่งเรียกว่าท่าครุ การรำท่าสิบสองจะได้รับความรู้เกี่ยวกับการรู้จักวาดมือในระดับต่าง ๆ และการทรงตัว การผ่อนคลายกล้ามเนื้อของการฝึกรำโนรา

ช่วงชั้นที่ 3 ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 1 – 3 ช่วงอายุดังกล่าว นักเรียนจะเริ่มเข้าสู่วัยรุ่น ความต้องการและการกล้าแสดงออก การรู้จักตนเองของผู้เรียนที่มีความสนใจหรือชื่นชอบ ด้านศิลปะการแสดงท้องถิ่นหรือไม่จะปรากฏออกมาชัดเจน ควรจะให้นักเรียนได้ศึกษาเรื่องต่อไปนี้

1. การร่ำบทประถม (แบบเต็ม) เป็นการรำตามบทร้องแม่บทหรือบทประถมซึ่งมีเนื้อหาและท่ารำครบถ้วนตามรูปแบบของการฝึกพื้นฐานของโนราผู้ผ่านการฝึกบทประถมจะมีความเชี่ยวชาญและมีความรอบรู้ด้านพื้นฐานของโนราเป็นอย่างดี ซึ่งการฝึกดังกล่าวจะใช้ผู้รำตั้งแต่ 4 คนขึ้นไป มีจังหวะท่ารำ ชั้นเชิงการรำหลากหลาย สามารถนำท่ารำไปปรับใช้กับการรำในบทอื่น ๆ ได้

2. การร้องกลอนประเภทต่าง ๆ เป็นการฝึกหัด การใช้เสียง การรู้จักจังหวะ ปฏิภาณไหวพริบในการแสดง การรู้จักคำประพันธ์ประกอบการร้องกลอน เช่น กลอนสี่ กลอนหก กลอนแปด กลอนห้า หรือการนำเนื้อหาประกอบการรำมาฝึกหัดขับร้องให้ถูกต้องตามจังหวะและการออกเสียงให้เกิดความไพเราะ

3. การนาฏพราณ เป็นการฝึกทักษะการแสดงที่เหมาะสมกับนักเรียนผู้ช่วยซึ่งชอบสนุกสนานหรือสนุกสนานไม่ชอบกฎเกณฑ์แบบแผนบังคับมากเกินไป สามารถแสดงออกหรือมีความคิดสร้างสรรค์ได้ในลีลาของพราณซึ่งเน้นความตลกขบขันในการแสดงออกด้านท่ารำและคำพูด

4. องค์ประกอบการแสดงโนรา เป็นการเรียนรู้ด้านเนื้อหา ความรู้ ความเข้าใจ ในรูปแบบการแสดงของโนราว่ามียอดประกอบใดบ้างที่มีส่วนสำคัญในการแสดงโนรา การวิเคราะห์ความสำคัญบทบาทหน้าที่ขององค์ประกอบต่าง ๆ ซึ่งได้เรียนผ่านมาตามช่วงชั้นต่าง ๆ

5. การแต่งกายโนราเป็นการศึกษารายละเอียดของรูปแบบเครื่องแต่งกายโนรา ความหมาย ความสำคัญ วิธีการแต่งกายของเครื่องแต่งกายโนราแต่ละชิ้นให้ถูกต้องตามขั้นตอนและรูปแบบการแต่งกายโนรา

6. การทำเครื่องแต่งกายโนรา เป็นการศึกษารายละเอียดเป็นกรณีศึกษาเรื่องใดเรื่องหนึ่ง เช่น ชุดลูกปัด เหริต หรือปิ่นแห่ง ศึกษาประวัติความเป็นมา วิธีการทำ การจำหน่าย เพื่อเป็นแนวทางในการ นำความรู้ออกไปประกอบอาชีพเสริมได้อีกรูปแบบหนึ่ง

จากรายละเอียดแนวคิดต่าง ๆ สามารถแยกความสำคัญของรายละเอียดเนื้อหาไปจัดเป็นแนวการสอนแต่ละช่วงชั้นได้อีกระดับหนึ่ง ซึ่งองค์ความรู้ดังกล่าวซึ่งได้เสนอแนวคิดพอเป็นสังเขป จะเป็นแนวทางหนึ่งซึ่งครูและศิลปินพื้นบ้าน ผู้เชี่ยวชาญด้านการศึกษา จะต้องนำมาวิเคราะห์วางแผนในการจัดการเรียน การสอนหลักสูตรท้องถิ่น มีการแลกเปลี่ยนแนวคิดจากผู้ที่เคยทดลองปฏิบัติ จากเขตพื้นที่การศึกษาต่าง ๆ ซึ่งมีความแตกต่างกันทั้งศิลปิน ชุมชน หรือครูผู้สอน สามารถนำแนวคิดต่าง ๆ มาจัดรูปแบบหรือปรับปรุง หลักสูตรท้องถิ่นให้สมบูรณ์มากยิ่งขึ้น ครูประจำการซึ่งมีประสบการณ์หรือครูซึ่งได้สำเร็จการศึกษาใหม่ ๆ ซึ่งสถาบันการศึกษาที่มีการจัดการศึกษาเกี่ยวกับการแสดงท้องถิ่น โดยเฉพาะโนรา จะต้องมาประชุมสัมมนา กลุ่มย่อยกลุ่มใหญ่และจัดการเรียนการสอนให้เกิดการลงตัว มีศูนย์กลางในการอำนวยความสะดวก ความ เข้าใจชัดเจนในเนื้อหา ช่วยแก้ปัญหาให้กับครูผู้สอนได้อย่างทั่วถึงและรวดเร็ว ก็จะทำให้หลักสูตรท้องถิ่น สามารถสร้างศิลปะโนราได้อย่างเต็มรูปแบบ เพราะโดยธรรมชาติวิถีชีวิตของชาวใต้มีความผูกพันอยู่กับ ศิลปะการแสดงโนราเกือบตลอดชีวิต การสร้างศิลปะโนราให้แผ่กระจายในสถานศึกษาผ่านกระบวนการ จัดทำหลักสูตรท้องถิ่นจึงเป็นมิติที่ดีของวงการศึกษาไทย ที่สามารถจัดการศึกษาได้อย่างมีรูปแบบชัดเจน ถ้าหากหลักสูตรดังกล่าวมีอุปกรณ์หรือสื่อประกอบการเรียนการสอนอย่างสมบูรณ์ ย่อมจะเป็นความ ภาควิไม้อย่างหนึ่งที่มีการพัฒนาสร้างสรรค์ที่ดีต่อศิลปะการแสดง ซึ่งปรากฏอยู่กับสถานศึกษาและชุมชน เป็นการยกระดับของศิลปะการแสดงพื้นบ้านได้อีกวิธีหนึ่งของการศึกษาของไทย